

HEINRICH
BÖLL
STIFTUNG
DERNEĞİ
TÜRKİYE
TEMSİLCİLİĞİ

Bu görüş yazısı, 'Foreign Policy for the 21st Century; Peaceful, Equitable, and Dynamic Turkey' başlıklı proje kapsamında Heinrich Böll Stiftung Derneği Türkiye Temsilciliği tarafından [Uluslararası İlişkiler Konseyi](#) ve [Global Akademiye](#) sağlanan destek çerçevesinde hazırlanmıştır.

Bu yazıya atıf için: İnan Rüma, "Türkiye'nin Karşılaştığı Jeo-Ekonomik Tehditler"
Panorama, Çevrimiçi Yayın, 08 Aralık 2022,
<https://www.uikpanorama.com/blog/2022/12/08/ir/>

Telif@UIKPanorama. Çevrimiçi olarak yayımlanan yazıların tüm telif hakları Panorama dergisine aittir. Aksi belirtilmediği sürece, yayımlanan yazılarda belirtilen görüşler yalnızca yazarına/yazarlarına aittir. UİK, Global Akademi, Panorama Yayın Kurulu ile editörleri ve diğer yazarları bağlamaz.

Türkiye'nin Karşılaştığı Jeo-Ekonomik Tehditler

İnan Rüma

Türkiye Cumhuriyeti Dışişleri Bakanlığı'nın "Girişimci ve İnsani Dış Politika" şeklinde etkileyici bir başlık, özgüven ve gururla [duyurduğu](#) anlayış uyarınca, "Dış politikamız, içinde bulunduğumuz çalkantılı bölgesel ve uluslararası ortamda ülkemizin çıkarlarını korurken, aynı zamanda sürdürülebilir barış ve kalkınmaya uygun koşulların oluşmasını hedeflemekte, çevremizde barış, refah ve istikrar kuşağı tesisine katkıda bulunmaktadır." Burada sözü edilen çıkarların ne olageldiğini ve olabileceğini, özellikle küresel siyasal iktisat çerçevesinde eleştirel bir analize tabi tutmak anlamlı olacaktır.

Dünya Ekonomik [Forumu](#) 13 Ekim 2022'de güncel küresel ekonomi üzerine takip edilmesi gereken 10 gelişmeyi, benimsediği liberal kapitalizmin tercih ettiği küreselleşme gibi, devletçilik imajı nedeniyle pek sevilmeyen jeo-ekonomi terimine de atıfla yayınladı. Bu noktalardan birincisi, yeni ekonomik gerçeklik içerisinde en kırılgan grupları korumaktı, ki "hayat pahalılığı can yakıyor" ("*cost of living bites*") olarak çevrilebilecek bir başlığa sahipti. Diğerleri ise şu şekilde sıralanmıştı: Küresel faiz oranları, durgunluk, döviz rezervleri, merkez bankalarının dijital paralar ile ilişkisi, tek atımlık işler ekonomisi denebilecek esnek ekonomi anlayışı, ekonomik büyüme için daha sağlıklı ölçümler geliştirme, borç krizi, verim eğrisi (yatırım araçlarının getirileri) ve ayı piyasası da denen borsada fiyat düşüş eğilimi.

Daha önce, aralarında [IMF](#) Genel Müdürü Kristalina Georgieva'nın da bulunduğu bir grup yazar, Mayıs 2022'de IMF bloğunda yayınladıkları "Neden ve Nasıl Jeo-Ekonomik Parçalanmaya Direnmeliyiz?" başlıklı yazıda, gıda ve diğer ürünlere erişim sıkıntısı, büyümenin önündeki engeller ve iklim sorunları gibi acil küresel konuların ancak uluslararası işbirliğiyle ele alınabileceğini iddia etmişlerdi. Bu güçlü argümanda ifade edilen her bir konu da Dünya Ekonomik [Forumu](#)'nun listesi gibi Türkiye'nin de maruz kaldığı jeo-ekonomik tehditler olarak karşımıza çıkmaktadır.

Bu noktada, jeo-ekonomi ile ilgili bazı tanımları aktarmak gerekli görünmektedir. 1990 gibi erken bir tarihte jeo-ekonominin uluslararası yaşamın önemli bir boyutu olduğu saptanmış ve jeopolitikle karşılaştırmalı önemi [tartışılmıştı](#). Daha ziyade ana-akım olarak değerlendirilebilecek bir yaklaşım, jeo-ekonomiyi "uluslararası ekonomi, jeopolitik ve stratejinin etkileşimi" şeklinde tanımlamayı tercih [etmektedir](#). Benzer biçimde, dış politikadaki ekonomik araçlar üzerinden ekonomik gücün jeostratejik kullanımı olarak tanımlayanlar da [bulunmaktadır](#). Bu ana-akım tanımlarda, jeo-ekonomiyi liberal ekonomiye devlet merkezli ve ekonomik milliyetçi alternatif olarak görmek yönünde açık veya üstü kapalı bir eğilim gözlemlenmektedir. Örneğin, Çin Halk Cumhuriyeti'nin meşhur *Kuşak ve Yol* projesi, ekonomik faktörleri jeopolitik amaçlar ile harmanlayan "Çin'in hırslı jeo-ekonomik stratejisi" olarak [yansıtılmaktadır](#). Bu görüşe göre, Çin'in (tek parti yönetimi) elitlerinin jeopolitik ve güvenlik amaçları jeo-ekonomi zihniyetini kullanma motivasyonu [yaratmaktadır](#). Bu devlet merkezli (ve hâlâ kendini jeopolitiğe mahkûm eden) yaklaşımlara başka bir örnek olan Almanya bağlamında, ihracata dayanan Alman ekonomisi için özellikle hammaddeler başta olmak üzere uluslararası tedarik zincirlerinin korunması jeo-ekonomik bir gücün güvenlik stratejisi olarak öne [sürülmektedir](#).

Oysa eleştirel bakış daha tercih edilebilecek bir küresel yaklaşım ile jeo-ekonomiyi çağdaş küreselleşmenin sınırlar ötesi tahayyülü çerçevesinde toprakların (siyasal iktisadî coğrafyanın) piyasa mekanizmalarına göre yeniden şekillendirilmesi üzerinden [tanımlamaktadır](#). Bu bağlamda, söz konusu eleştirel bakışa yakın şu ögeler ana-akım yaklaşımlarda da gözlemlenmektedir: Ekonomik kalkınma ile güvenlik amaçları arasındaki [korelasyon](#) (ilgileşim) kurulması veya jeo-ekonominin temelinin nüfusun olabildiğince büyük bölümü için en iyi istihdamı [sağlanması](#) gibi.

Türkiye dış politikasına da bu bilgiler ve tartışmalar ışığında bakmak mümkündür. Türkiye'nin "bölgesel ve uluslararası ortamda" resmen şekillendirmek istediği "barış ve kalkınma" elbette jeo-ekonomik unsurlar çerçevesindedir. Bu bağlamda asal soru Türkiye'nin yaklaşımın ne olduğudur. T.C. Ticaret [Bakanlığı'nın](#) 10 Ekim 2022 tarihli ekonomik görünüm sunuşuna bakılınca göze çarpan ihracat hacminin, pazarlarının ve katma değerinin artırılması çabasıdır. Türkiye'nin ortalama ihracat mesafesi dünya ortalamasının altında kaldığı ve ihracatın üçte ikisi coğrafi olarak yakın ülkelere olduğu için "Uzak Ülkeler Stratejisi" çerçevesinde ihracat yapılan pazarları çeşitlendirmenin amaçlandığı hemen görülüyor. Türkiye'nin ihracatında 2021 yılında ilk beşte Almanya, ABD, İngiltere (Britanya), İtalya ve Irak yer alırken, 2022'de bu beşliye kuvvetle muhtemelen bu ülkeye uygulanan ambargolar nedeniyle Rusya Federasyonu eklenmiştir. İhracata ilaveten yüksek katma değerli inovasyon ve teknoloji odaklı yatırımlara ısrarlı davet ve bütün bunların sonucunda içinde çarpınılan yakıcı carî açık sorununa bir çare bulma amacı da göze çarpmaktadır. Son hesapta, ana sorun dikkatlerden kaçmıyor: Türkiye'nin devlet kapasitesindeki (artan) sıkıntılar kalkınmacı bir anlayışla etkin bir siyaset yapımını engelliyor ve örneğin araştırma-geliştirme [sektöründe](#) o çok istenen gelişme sağlanamıyor. Nihayetinde, kararlı sanayiciler ve etkin bürokratlar olmadan başarılı jeo-ekonomik [hamleler](#) yapılamayacağı söylenegeliyor.

İşverenler de devlete benzer bir tutum içindeler: ana ihracat pazarı olan Avrupa'ya hem hacim arttırmayı hem de bağımlılığı düşürmeyi amaçlayarak, özellikle Asya pazarlarında ihracatı çeşitlendirerek yükseltmek istiyorlar. Bu hedef de nihayetinde ülkeye sermaye akışı sağlamak ve açıkları düşürmek ana amacı ile ilişkili. [Örneğin](#), "Bölgesel Kapsamlı Ekonomik Ortaklık" adı altında örgütlenmekte olan Asya-Pasifik ülkelerinden ithalat toplamın %18'i iken ihracat sadece toplamın %4'ü. Yani cari açığı besleyen dış ticaret açığı bu bölgeye karşı da veriliyor. Bu noktada Çin'in *Kuşak ve Yol* projesinin, Türkiye'nin yakınlık ve süreklilik avantajlarına sahip olduğu Avrupa pazarındaki yerini sarsmaya aday bir jeo-ekonomik tehdit olduğu da not edilmeli. Öte yandan, Türkiye sermayesi küresel ekonomideki sorun ve dinamiklerin Türkiye için yapıcı bir etkisi olabileceğini ve ülkenin bir üretim üssüne dönüşebileceğini düşünmektedir. Bu heves de jeopolitik konum, Avrupa'ya yakınlık, benzerlerine oranla daha iyi bir sanayiye sahip olmak, güçlü bir bankacılık sistemine sahip olmak gibi ögeler üzerinden [açıklanmaktadır](#). Elbette 2000'lerin başarılı ve mutlu liberal günlerinin Merkez Bankası gibi kurumların gücünü pekiştiren, enflasyonla etkin mücadele eden, verimliliği, ihracatı ve doğrudan yabancı yatırımları arttıran reformlarının altını çizerek Türkiye'nin dünya ekonomisindeki payının 2002'de %0,6'dan 2013'te %1,2'ye çıktığını ve sonra ne yazık ki %0,8'e düştüğünü de ifade etmektedirler.

Emek güçlerinin Türkiye siyasal iktisadına ve jeo-ekonomisine bakışını ise sosyal güvenlik arayışının belirlediği [gözlemlenmektedir](#); neo-liberal siyasetlerin sosyal güvenliği düşüren etkilerine karşı ulus-devletin tutarlı ve ısrarlı savunusu ile bununla aslında kısmen çelişen Avrupa Birliği'ne olan ilgi bu arayış çerçevesinde düşünülebilir. Türkiye sermayesi kârını

maksimum arttırmak isterken, çalışanların kaygısı memlekette Avrupa Birliği standartlarında sosyal güvenlik sağlanmasıdır.

Toplumdaki genel eğilimi anlayabilmek için, son milliyetçilik dalgası öncesi yapılan bir çalışmada, kültürel ürünler ve seyahat olanakları da dahil olmak üzere yabancı ürünlere erişimin artması ve dolayısıyla genel olarak ekonominin dışa açılmasına toplumun olumlu baktığı ortaya [konmuştu](#). Bu gözlemin eğitim ve gelir düzeyleri ile toplumsal cinsiyet ve ekonomik çıkar tanımlarına bağlı olarak değiştiği de not edilmelidir. Türkiye toplumu benzerlerinden daha az ayrılmış değildir ve siyasal iktisadî duruşlar ile jeo-ekonomiye yaklaşım elbette toplumsal sınıf, kimliksel unsurlar ve kişisel tercihe göre değişmektedir. Türkiye’de ana-akımın ve orta sınıfın ciddi ölçüde eridiği göz önüne alınırsa, dış politikanın kimin için olduğu sorusu her zamankinden daha yakıcı görünmektedir.

Konunun özü 2010’da zamanın TÜSİAD Başkanı Ümit Boyner tarafından açıkça ifade [edilmişti](#): Türkiye reform sürecine nasıl devam edecek ve dünya ekonomi mimarisinde nasıl bir yer alacak? Eğitim, inovasyon ve Ar-Ge [ve tabii ki demokratik hukuk devleti içinde sosyal güvenlik] ile bir ‘büyük Finlandiya’ olarak mı, yoksa, merkezîyetçi ve otoriter bir ‘küçük Çin’ olarak düşük yaşam standartlarına dayalı bir siyasi iktisatla mı? Bu soru özellikle beşerî sermaye, ürün çeşitliliği ve bölgesel kalkınma gibi asal konularda büyük ciddiyet arz etmektedir. Son yıllarda bu konularda maalesef ciddi bir gelişme olmadı ve Türkiye dış politikasının “Batı” (dünya yuvarlak olduğuna göre ABD ve AB denilmeli) ile Rusya-Çin ekseninde savrulma görüntüsü ortaya [çıktı](#).

Bütün bunların sonucunda bazı gözlemler ve öneriler iletilebilir. İlk olarak, Türkiye ekonomik ve siyasî eliti ihracat temelli ekonomik büyümeyi sürdürmek ve böylece -asında bu ekonomik büyüme ile vahim derecede artan- yakıcı cari açığı düşürmeyi hedeflemektedir. Bu hedef de ihracat ürünleri ve pazarlarının çeşitlendirilmesini gerektirmektedir. Dolayısıyla, insan kaynaklarının ve yüksek teknolojiye (yabancı) yatırımın iyileştirilmesine dayanan bir ulusal ortam oluşturulmalıdır. Bu iki gelişme de ancak demokratik hukuk devleti bünyesinde olabilmektedir. Ayrıca uluslararası ortamda, Türkiye dış politikasındaki bölgeselcilik anlayışının içeriklendirilmesi de gereklidir. Bu ise etkisi kuşkuyla saldırgan söylemlerden ziyade, uluslararası ana-akımın terimleriyle çatışma değil işbirliği denilebilecek barışçıl söylemlerle mümkün görünmektedir. Dünya Ekonomik Forumu’ndan alıntıyla yukarıda aktarılan jeo-ekonomik tehditlere mukabele edebilmek için insan kaynaklarının ve yüksek teknolojiye yatırımın demokratik hukuk devleti ve barışçıl bölgeselcilik ile geliştirilmesi elzem görünmektedir.

İkinci olarak, uluslararası veya bölgesel işbirliği için al-ver (*transaction*) mantığında işlemlerdense, ilkeler önemli görünmektedir. İşlemsel (*transactional*) dış politika, özellikle kendini kısa vadeli çıkarlarla büyüleyen siyasetçiler için etkileyici görünebilir. Fakat bu tür bir politika ihracat ürünleri ve pazarlarının çeşitlendirilmesi ve böylece cari açığın azaltılması gibi yapısal gelişmeler için yeterli değildir. Böyle yapısal gelişmeler için vurgunculuk/fırsatçılık gibi duran işlemlerden ziyade yatırım önemli görünmektedir. Dış politika da hayatın diğer alanları gibi kısa vadeli işlemsel kazançlar değil, ilkeler meselesidir. Bu da ihtilafı ve kuşkuyla iki taraflı ilişkiler kombinasyonlarındansa çok taraflılık gerektirir. Bu çerçevede, Türkiye’nin ana ihracat pazarı olarak önemli bir süreklilik ve değer arz eden Avrupa’ya ciddi bir alternatif görünmemektedir. Bu nedenle, Türkiye her zaman Avrupa işbirliği süreçleri ve hatta -biçimi ne

olursa olsun- bütünleşmesi içinde verimli bir yere sahip olmalıdır. Aynı şekilde, Avrupa'nın da pazarlarında Türkiye'nin ihrac ürünlerine daha iyi bir alternatifi olmadığı söylenebilir.

Üçüncü olarak, Dünya Ekonomik Forumu elitinin bile söylemeye mecbur kaldığı gibi, “hayat pahalılığı can yakıyor”. Türkiyeli emekçiler sosyal güvenlik arayışında ulus-devlete mecbur kalma konusunda diğer ülkelerdeki benzerlerinden farklı değiller. Eğer IMF elitinin de vurgulamak istediği gibi, milliyetçilik/ulusalcılık uluslararası işbirliğinin -ve sağlayabileceği çözümlerin- önünde bir engel ise (hatta bunu araçsallaştıran ulusal elitler için bile geri dönüşünün zararlı olduğu söylenebiliyorsa), o zaman sosyal güvenlik hem dünya siyaseti hem de dış politikada öncelik olmalıdır. Başka bir deyişle, sorunlu ekonomik büyüme yerine çalışanların iyiliği hedeflenmelidir. Yaklaşık yüzyıl önce Uluslararası Çalışma Örgütü tarafından saptandığı gibi, “evrensel ve kalıcı bir barış ancak toplumsal adalete dayanarak [sağlanabilir](#)”.

Tüm bunlara ek olarak, gıda kıtlığından iklim sorunlarına kadar uzanan ekolojik sorunlar, yenilenebilir enerji ile doğayla uyumlu tarım ve sanayi üretimleri ile sürdürülebilirlik sağlanmasını acıllaştırmaktadır. Nitekim bu aciliyet dış politikada “sürdürülebilir barış ve kalkınma” hedefine de içkindir. Dahası, ekolojik sorunları azaltmayı amaçlayan Avrupa Yeşil Mutabakatı ile Türkiye'nin bu pazara ihracatı zorlaşmaktadır, zira bazı [cabalara](#) rağmen Türkiye sanayisi ve tarımında ekolojik düzenlemeler maalesef hâlâ geç ve yetersiz kalmaktadır.

Sonuç olarak, Türkiye siyasî elitinin üzerine titrediği ulusal çıkar milliyetçi/ulusalcı devletin korunması olarak ortaya çıkmaktadır. Oysa, barışçıl ve çok taraflı bir dış politika ile Türkiye toplumunun iyiliğini korumak daha anlamlı görünmektedir. “Girişimci dış politika” ihracat pazarlarını önceleyecek ise, “insanî dış politika” iç siyasette başlamalıdır. Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucu Cumhurbaşkanı Mustafa Kemal Atatürk'ün iki dünya savaşı arasındaki dönemde söylediği ve uzun süre Türkiye dış politikasının ana ilkesi olan “Yurtta barış, Dünyada barış”, 2010'ların savrulmaları sonrasında yeniden tesis edilirken, böyle bir zihniyete ihtiyaç hem yurtta hem dünyada acil görünmektedir. Üstelik bu sefer daha içerikli ve dolayısıyla daha inandırıcı bir uygulama ile.

Dr. İnan Rüma, İstanbul Bilgi Üniversitesi Uluslararası İlişkiler Bölümü'nde çalışmaktadır. Akademik derecelerini ODTÜ ve Paris-1 Panthéon-Sorbonne Üniversitesi'nde edinmiştir. Bosna-Hersek ve Kosova'daki AGİT misyonlarında çeşitli sürelerle çalışmıştır. Siyasal İktisat, Balkanlar, Rusya, Avrasya ve kaçınılmaz hâle gelen Türk Dış Politikası üzerine çalışmaktadır. Doğayla uyumlu yaşam, emek ve özgürlüğün asal olduğunu düşünmektedir.

